

*Tatiana Siniawska-Sujkowska*  
Uniwersytet Gdański

## **Teoria przekładu specjalistycznego w ZSRR i Rosji na tle ogólnej teorii przekładu**

Jeśli będziemy rozpatrywać przekład specjalistyczny dosyć szeroko, posługując się na potrzeby tego artykułu kryterium *ex adverso*: przekładem specjalistycznym jest wszystko, co nie jest przekładem literackim<sup>1</sup>, to okaże się, że tłumaczy specjalistycznych zaczęto kształcić w Rosji o wiele wcześniej niż tłumaczy literatury pięknej, a refleksja naukowa nad oboma rodzajami przekładu zaczęła się mniej więcej w tym samym czasie, a mianowicie w latach 30. XX w.

Jeśli chodzi o kształcenie tłumaczy specjalistycznych, to rozpoczęło się ono w Rosji już w XVIII w. za czasów Piotra I, który w roku 1724 wydał *ukaz* dotyczący powołania Petersburskiej Akademii Nauk i szkolenia w jej ramach tłumaczy tekstów nieliterackich (z zakresu matematyki, mechaniki, chirurgii, architektury, anatomii, wojskowości i in.) [Нелюбин, Хухуни, 2006: 205]. Już w roku 1735 powstała przy Akademii Русская ассамблея, którą uważać można za pierwsze zawodowe zrzeszenie tłumaczy rosyjskich [Алексеева, 2004: 89]. W XIX w. (od roku 1885) przy oddziale języków wschodnich Departamentu Azjatyckiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych kształcono tzw. tłumaczy-oficerów, innymi słowy, tłumaczy wojskowych. Na wzór

---

<sup>1</sup> Takie podejście jest również stosowane w polskiej translatoryce specjalistycznej, odkąd Franciszek Gruzca zaproponował podział translatoryki tekstów pisanych na translatorykę tekstów estetycznych (literackich) i translatorykę tekstów informatywnych (nieliterackich) [zob. Gruzca, 1981: 14].

oddziału w 1899 r. powstał Instytut Wschodni we Władywostoku, który w latach 1899-1911 wyszkolił 124 tłumaczy (po 12 rocznie). W 1911 r. w okręgach wojskowych zakładane były szkoły przygotowujące tłumaczy, których szkolono przez osiem miesięcy w zakresie teorii, a potem oddelegowywano do krajów wschodnich w celu praktycznej nauki języka. Po powrocie i zdaniu egzaminu nadawano im tytuł oficera-tłumacza [Поршнева, 2002: 11].

W ZSRR oficerowie-tłumacze byli szkoleni w ramach Akademii Sztabu Generalnego. W roku 1940 został utworzony Wojskowy Instytut Języków Obcych, a w 1943 r. według tego schematu został utworzony pierwszy wydział tłumaczy w Moskiewskim Państwowym Pedagogicznym Instytucie Języków Obcych.

W latach 60. XX w. stał się on najważniejszym ośrodkiem kształcenia tłumaczy. Wydział organizował wyższe kursy dla tłumaczy, przygotowujące do pracy w organizacjach międzynarodowych. Pojawiła się tam również możliwość prowadzenia pracy naukowej w zakresie translatoryki i metodyki nauczania przekładu z możliwością uzyskania tytułu doktora. A zapotrzebowanie na tłumaczy specjalistycznych w ZSRR było całkiem spore.

W roku 1952 swoją działalność rozpoczął Wszechzwiązkowy Instytut Informacji Naukowo-Technicznej (Всесоюзный институт научной и технической информации, dalej – WINITI), do którego zadań poza pracą naukowo-badawczą należało między innymi wykonywanie tłumaczeń naukowo-technicznych i tworzenie kserokopii na zamówienie organizacji i przedsiębiorstw. Prawie natychmiast po utworzeniu WINITI powstało przy nim Biuro Tłumaczeń WINITI, przekształcone w roku 1972 we Wszechzwiązkowe Centrum Tłumaczeń Literatury Naukowo-Technicznej i Dokumentacji (Всесоюзный центр переводов научно-технической литературы и документации). Nad tworzeniem najważniejszego wydawnictwa WINITI, nazwanego Referatywny Żurnał (Реферативный журнал), pracowało 750 pracowników etatowych i 3000 tzw. referentów. Tłumaczyli i opracowywali oni ok. 800 tys. publikacji krajowych i zagranicznych, wydając co miesiąc ponad 230 numerów czasopisma z zakresu różnych dziedzin naukowych (zob. [Убин], [ГПНТБ СО РАН]). Regularnie ukazywały się katalogi i listy wykonanych tłumaczeń, na zamówienie organizacji tworzone kopie już istniejących przekładów. Biuro zatrudniało etatowych tłumaczy

i redaktorów, współpracując przy tym z półtora tysiącem nieetatowych tłumaczy z różnych języków i dziedzin naukowych. W roku 1973 na mocy wspólnego postanowienia Państwowego Komitetu Rady Ministrów ZSRR ds. Nauki i Techniki i Prezydium Akademii Nauk ZSRR Wszechzwiązkowe Centrum Tłumaczeń uzyskało status podmiotu prawnego i zaczęło prowadzić badania z zakresu przekładu literatury naukowo-technicznej. W wydawnictwie Centrum ukazał się szereg publikacji dotyczących przekładu terminów, skrótów, tzw. „fałszywych przyjaciół tłumacza” dla różnych dziedzin nauki (informatyka, elektrotechnika, nawigacja, technika kosmiczna, aerodynamika – żeby wymienić tu tylko kilka) i różnych par językowych (przede wszystkim angielski i niemiecki w parze z rosyjskim), powstały liczne pomoce dydaktyczne i praktyczne, słowniki częstotliwości i słowniki kontekstowe, ukazywały się tomy pokonferencyjne stanowiące podsumowanie wyników organizowanych przez Biuro sympozjów, seminariów i konferencji. Na przykład Biuro było organizatorem cyklicznej konferencji ogólnozwiązkowej pt. *Udoskonalenie przekładu literatury naukowo-technicznej i dokumentacji* w latach 1978, 1982 i 1988. Od roku 1975 w wydawnictwie WCT ukazywały się tzw. zalecenia metodyczne (методические рекомендации) dla tłumaczy literatury naukowo-technicznej. Bez przesady można powiedzieć, że były to pierwsze normy z zakresu przekładu naukowo-technicznego, zawierające wskazówki odnośnie do organizacji pracy tłumacza i redaktora, opisujące tryb wykonywania zleceń, tryb obliczania stron rozliczeniowych, kwestie opłaty, specyfikę działalności jednostek naukowo-badawczych z sekcjami tłumaczeń i wiele innych [Кудряшова, Голубева, 1987; Смирнов, 1988 et al.]. Było to też swojego rodzaju uzupełnienie teorii przekładu specjalistycznego o opisy różnych rodzajów działalności tłumaczy specjalistycznych, których czynności nie ograniczały się jedynie do przekładu *sensu stricto*. Przypomnę tu tylko, że w gestii tłumaczy tekstów naukowo-technicznych pozostawało – poza tłumaczeniem właściwym – wiele innych form pisemnego i ustnego pośrednictwa językowego.

Równolegle do działalności WCP pracę naukowo-badawczą z zakresu przekładu specjalistycznego prowadzono w ramach uczelni wyższych. W 1958 r. ukazał się pierwszy zeszyt słynnego czasopisma *Tetrady pieriewodczika* (Тетради переводчика), wydawanego przez Katedrę Przekładu Moskiewskiego Państwowego Pedagogicznego Instytutu

Języków Obcych im. Maurice'a Thoreza do 1962 r. W roku 1963 pałaczkę przejął Instytut Stosunków Międzynarodowych, a *Tietradi* stały się trybuną wymiany myśli naukowej z zakresu przekładoznawstwa ogólnego i specjalistycznego.

A zatem był rynek pracy, było szkolenie tłumaczy, były badania naukowe. Tym ostatnim wypada przyjrzeć się bardziej szczegółowo.

Początki refleksji naukowej nad przekładem specjalistycznym, jak już powiedziałam, zbiegają się w czasie z początkami refleksji naukowej nad przekładem literackim i sięgają 30. lat XX w.<sup>2</sup> Na początku i później przez wiele dziesięcioleci badania dotyczyły głównie przekładu tekstów naukowo-technicznych. W tym nurcie powstały prace M. Morozowa [Морозов, 1932], J.I. Reckera [Рецкер, 1934], A.B. Fiodorowa [Федоров, 1933-36].

W roku 1953 ukazała się klasyczna pozycja autorstwa A.B. Fiodorowa pt. *Wstęp do teorii przekładu*, w której autor postulował uwzględnienie w ramach ogólnej teorii przekładu różnych jego odmian i różnych typów i gatunków tekstu, z którymi ma do czynienia tłumacz [Федоров, 1953: 225].

Po wytyczeniu przez Fiodorowa ogólnego kierunku rozwoju badań translatorycznych w ZSRR ukształtowały się dwa podejścia do translatoryki specjalistycznej. W ramach pierwszego rozpatrywano ją jako odrębną gałąź przekładoznawstwa, wymagającą opracowania własnej teorii. W ramach drugiego utrzymywano, że translatoryka specjalistyczna (tu: translatoryka tekstów naukowo-technicznych) powinna być wpisana w ramy ogólnej teorii przekładu i nie wymaga opracowania oddzielnej teorii. W latach 60. doszło do dość ostrej dyskusji pomiędzy przedstawicielami obu stanowisk, których głównymi reprezentantami byli odpowiednio A.Ł. Pumpiański i W.N. Komissarow.

Badaczem, który w ciągu kilku dziesięcioleci torował drogę przekładowi tekstów specjalistycznych jako odrębnej gałęzi badań translatorycznych, był wspomniany A.Ł. Pumpiański. W roku 1965, po wydaniu dwóch pozycji z zakresu przekładu naukowo-technicznego w parze język angielski – język rosyjski [Пумпянский, 1961, 1962], ukazała się klasyczna już monografia *Введение в практику перевода*

---

<sup>2</sup> Przegląd rosyjskich teorii przekładu literackiego znaleźć można w książce Tadeusza Szczerbowskiego [2011].

научной и технической литературы на английский язык (*Wprowadzenie do praktyki przekładu literatury naukowej i technicznej na język angielski*) [Пумпянский, 1965], wielokrotnie wznawiana z uzupełnieniami w kolejnych latach. Spośród zadań nowej dyscypliny autor wymieniał m.in. a) ustalenie ogólnych prawidłowości językowych oraz b) przeprowadzenie analizy porównawczej dwóch par języków w aspekcie translatorycznym, mającej na celu wyodrębnienie jeszcze nieustalonych prawidłowości [Пумпянский, 1965: 10]. Przez przekład literatury naukowo-technicznej rozumiał bilingwalną działalność językową (билингвистическая речевая деятельность), w toku której myśli naukowe i techniczne przekazywane są z jednego języka na drugi przy pomocy środków językowych i pozajęzykowych. Została wysunięta teza o wieloznaczności bilingwalnej (międzyjęzykowej) oraz zaproponowano sposoby jej badania na różnych poziomach językowych, mające na celu podniesienie jakości przekładu tekstów naukowo-technicznych [Пумпянский, 1965: 14-15].

Teoria Pumpiańskiego, którą można określić mianem stylistyczno-gramatycznej, na długie lata wyznaczyła paradygmat badawczo-metodologiczny, w ramach którego opracowywano podręczniki, pomoce dydaktyczne i poradniki z zakresu przekładu naukowo-technicznego dla różnych par językowych. W latach 70. XX w. translatoryka specjalistyczna zwróciła się również ku innym typom tekstu (wojskowemu, geograficznemu, prawniczemu<sup>3</sup> itd.).

Zajmujący się w latach 60.-70. XX w. translatoryką specjalistyczną badacze nie poprzestawali tylko na zagadnieniach praktycznych, próbowali też stworzyć spójną teorię przekładu specjalistycznego, adaptując i modyfikując na jej potrzeby takie pojęcia ogólnej teorii przekładu, jak adekwatność i ekwiwalencja. Na przykład J.W. Wannikow postulował opracowanie zróżnicowanych funkcjonalnie kryteriów adekwatności w zależności od stylowo-gatunkowej odmiany przekładu [Ванников, 1978: 21].

<sup>3</sup> Należy zaznaczyć, że w odróżnieniu od polskiej translatoryki specjalistycznej szkoła radziecka, a potem rosyjska nie zajmowały się na szerszą skalę przekładem tekstów prawno-prawniczych. Zaczyna się on pojawiać tam dopiero na początku XXI w., podczas gdy w Polsce właśnie badania nad przekładem prawno-prawniczym rozpoczęto jako pierwsze w latach 70. XX w. w Instytucie Lingwistyki Stosowanej UW.

W związku z tym, że przeznaczenie przekładu w kulturze docelowej może się różnić od przeznaczenia tekstu źródłowego, a także uwzględniając typy transkodowania adaptacyjnego, Wannikow proponował stosowanie pojęcia „dezyderatywna adekwatność” do przekładów, których powstanie uwarunkowane jest potrzebami zlecniodawcy [Ванников, 1982: 6-7].

O istnieniu teorii przekładu specjalistycznego świadczą również rzetelnie opracowywane programy nauczania przekładu tekstów specjalistycznych, składające się najczęściej z trzech bloków<sup>4</sup>: 1. Ogólna charakterystyka TW (przynależność stylowo-gatunkowa, przeznaczenie i in.); 2. Charakterystyka leksykalna i gramatyczna tekstu (terminologia specjalistyczna, nazwy realiów, nazwy własne, frazeologizmy i in.); 3. Analiza ekwiwalentów tłumaczeniowych (stałe, kontekstowe, transformacje leksykalno-gramatyczne) [Баранова, 1982: 123].

Przechodząc do drugiego nurtu i do zwolenników jednej teorii przekładu o właściwościach uniwersalnych, przypomnę tylko, że kiedy w 1953 r. A.W. Fiodorow w swojej monografii *Введение в теорию перевода* (*Wstęp do teorii przekładu*) postulował rozpatrywanie problemu przekładu różnych typów tekstów z perspektywy lingwistycznej [Федоров, 1953], obydwie tezy – zarówno różnorodność, jak i perspektywa lingwistyczna – stały się obiektem krytyki, por. słowa autora ze wstępu do wydania czwartego:

Недовольство некоторых критиков возбуждало и то, что в пределах одного труда были сопоставлены разные виды перевода – газетно-информационный, научный и другие – наряду с художественным; для последнего в таком сопоставлении была усмотрена некая опасность, а то, что это сопоставление проведено ради установления языковой специфики каждой из разновидностей, прошло мимо внимания критиков [Федоров, 1983: 6].

Już w wydaniu 3. Fiodorow zrezygnował z rozdziałów poświęconych przekładowi tekstów naukowo-technicznych i biznesowo-urzędowych, tłumacząc to pojawieniem się na rynku wydawniczym licznych pozycji z zakresu przekładu tego typu tekstów. Z książki zostały usunięte również przykłady z tekstów naukowo-technicznych i urzędowych.

<sup>4</sup> Tu przytaczam propozycję z 1982 r. autorstwa O.O. Baranowej.

Niewątpliwie był to ukłon w stronę upowszechnianej wówczas w translatoryce radzieckiej ogólnej teorii przekładu, której orędownikiem był m.in. W.N. Komissarow. Uznając za słuszny zasadniczy podział typów przekładów na przekład literacki i informacyjny (pragmatyczny), Komissarow uważał jednak, że do przekładu naukowo-technicznego należy stosować nie specjalnie opracowaną teorię, lecz postulaty ogólnej teorii przekładu [Комиссаров, 1978: 12].

Podjęcie Komissarowa staje się zrozumiałe, jeśli spojrzysz na nie z perspektywy panującego w owym czasie paradygmatu badawczego, którym był – według terminologii I.S. Aleksiejewej – paradygmat statyczny, charakteryzujący się m.in. ukierunkowaniem na język<sup>5</sup>. Komissarow był mocno osadzony w tym paradygmacie, o czym świadczą jego kolejne – po *Słowie o przekładzie* – prace, m.in. *Lingwistyka przekładu* [1980].

Общелингвистический анализ перевода показывает, что перевод следует рассматривать как особый вид речевого общения, при котором происходит соотнесенное функционирование двух языковых систем. Задача языкознания заключается в описании отношений, возникающих между языками и их элементами в процессе такого функционирования, а также его лингвистических предпосылок, специфики и условий [Комиссаров, 1980: 6].

Jeśli przekład postrzega się jako opis stosunków (ekwiwalencji) pomiędzy dwoma językami, jako „normalną realizację stałych stosunków ekwiwalencji między jednostkami odpowiednich języków” (нормальная реализация стабильных отношений эквивалентности между единицами соответствующих языков) [Комиссаров, 1980: 38], to nie ma mowy o wariantywności, transformacjach i różnorodności rozwiązań. Nie ma też specyfiki przekładowej oddzielnych stylów i gatunków, ponieważ są one tylko realizacją języka, wspomnianą już wariantywnością i różnorodnością, a Komissarowa interesowała

<sup>5</sup> W tym paradygmacie mieszczą się, zdaniem autorki, teorie Wilhelma von Humboldta, Friedricha Schleiermachers, Leo Weisgerbera, Benjamina Lee Whorfa, współczesne badania nad conceptami i frame’ami, uniwersalistyczne teorie Georges’a Mounina i Wernera Kollera; procesualny model przekładu jako transferu interlingwistycznego na bazie teorii informacji Ottona Kadego, Albrechta Neuberta, Gerta Jägera; teorie odpowiedników J.I. Reckera, W. Wilssa; teorie poziomów ekwiwalencji A.D. Szwiejcera, L.S. Barchudarowa, W.N. Komissarowa [Алексеева, 2008a: 28].

przecież wspólne im wszystkim (stylom i gatunkom) prawidłowości językowe. Dlatego też Komissarow krytykował stosowane przez Barchudarowa pojęcie „transformacja”: relacja ekwiwalencji, w rozumieniu Komissarowa, była całkowicie statyczna, sprzeczna z dynamicznym charakterem transformacji, por.:

На самом деле никакого преобразования не происходит, но между единицами оригинала и перевода обнаруживаются определенные отношения, которые могут условно описываться как будто единицы перевода полученные путем каких-то манипуляций над единицами оригинала [Комиссаров, 1980: 39].

Możliwością połączenia (albo chociaż zbliżenia) obu szkół była zmiana paradygmatu ze statycznego na dynamiczny (z językowego na tekstowy), która zaczęła zachodzić w radzieckiej translatoryce już pod koniec lat 70. XX w. Dopiero dostrzeżenie tekstu otworzyło drogę ku porozumieniu i możliwe stało się stworzenie takiej ogólnej teorii przekładu, która ujmowała ekwiwalencję szeroko, dynamicznie, a relacje ekwiwalencji powiązała z typem stojących przed tłumaczem zadań, zależnych, jak już dziś wiadomo, od typu tekstu, z którym ma do czynienia, oraz celu, który przed nim stoi. Dopiero wtedy dało się rozwikłać sprzeczności i nieporozumienia, które nurtowały badaczy obu szkół w latach 60-70. XX w.

Spójrzmy zatem na drogę radzieckiej teorii przekładu do tekstu i zobaczmy, jak to wpłynęło na rozwój translatoryki specjalistycznej.

Chyba najbardziej widoczna jest dynamika od języka do tekstu w tzw. teorii закономерных соответствий J.I. Reckera. W latach 50. XX w. badacz wyróżniał trzy typy odpowiedników: a) ekwiwalenty; b) analogi; c) adekwatne zamiany [Рецкер, 1950]. W wydanej we współautorstwie z Barchudarowem w 1968 r. pracy Recker wyodrębnił już dwa typy odpowiedników (ekwiwalenty i analogi), a trzecią grupę określał jako techniki przekładu (приёмы перевода), do których zaliczał: 1) konkretyzację, 2) logiczne rozwinięcie, 3) tłumaczenie antonimiczne, 4) kompensację [Бархударов, Рецкер, 1968]. W monografii z 1974 r. Recker mówił już o osobnej grupie leksykalnych transformacji, wśród których wyróżniał siedem typów, takich jak: dyferencjacja znaczeń, konkretyzacja znaczeń, generalizacja znaczeń, rozwinięcie sensu,

przekład antonimiczny, przekształcenie całościowe, kompensacja strat w procesie przekładu [Рецкер, 1974: 45-68]. Znamienne jest w tym ujęciu zastąpienie (przynajmniej częściowe) statycznych stosunków ekwiwalencji dynamicznym stosunkiem transformacji.

Ale jeszcze wcześniej, bo w roku 1973, ukazała się książka, która na dobre rozpoczęła zmiany paradygmatyczne w translatoryce radzieckiej. Była to monografia A.D. Szwejcera *Перевод и лингвистика. О газетно-информационном и военно-публицистическом переводе* (*Przekład i lingwistyka. O przekładzie gazetowo-informacyjnym i wojskowo-publicystycznym*) [Швейцер, 1973]. Pozycja ta zasługuje na szczególną uwagę z kilku powodów. Przede wszystkim tzw. ogólna teoria przekładu wyszła poza ramy tekstów artystycznych, literackich. Po drugie, pojawiło się w niej – może nie centralne, ale pierwszy raz badające wyrażnie wyartykułowane – pojęcie tekstu. Po trzecie, do badań translatorycznych zostały włączone pojęcia „styl” i „gatunek” jako determinanty działań i wyborów translatorskich. Po czwarte, pojawiło się pojęcie wyboru/wyborów. Nie był to już zakodowany w języku odpowiednik, jedynie słuszny i poprawny, ale kilka odpowiedników, z których każdy może być dobry w zależności od tego, w jakim celu tłumaczy się tekst, oraz w zależności od jego (tekstu) ukierunkowania komunikacyjnego (коммуникативной установки) [Швейцер, 1973: 71]<sup>6</sup>.

A w roku 1975 ukazała się monografia L.S. Barchударowa, w której tekst jest pojęciem centralnym [Бархударов, 1975]. W radzieckiej translatoryce dokonał się zwrot paradygmatyczny. W ramach tego zwrotu możliwe stało się dostrzeżenie różnych stosunków semantycznych między leksemami różnych języków (ekwiwalencja pełna, częściowa, brak ekwiwalencji) oraz opracowanie uogólnionych sposobów przekładu, takich jak transkrypcja i transliteracja, kalka, opis, przekład przybliżony, przekład transformacyjny, odpowiednik okazjonalny itd. [Бархударов, 1975]. Był to też krok do innego – dynamicznego – rozumienia zadań teorii przekładu: od poszukiwania systemowych odpowiedników – do poszukiwania rozwiązań translatorskich w uogólnionych „trudnych” przypadkach, takich jak leksyka nacechowana stylistycznie lub leksyka

<sup>6</sup> Rozwinięcie poglądów na istotę przekładu jako działalność tekstową znajdziemy w późniejszych pracach autora, kwintesencję zaś – w programowej pozycji *Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты* [Швейцер, 1988].

bezekwiwalentowa. Był to też krok do wyrosłej na tym gruncie technologii przekładu L.K. Łatyszewa, która z kolei zwiastowała kolejne zmiany paradygmatyczne: od podejścia *stricte* tekstowego, do paradygmatu tekstowo-czynnościowego, którego motto można ująć następująco: dość już niczemu niesłużących rozważań teoretycznych, skierujmy się ku temu, co tłumacz rzeczywiście robi.

Za kolejny zwrot paradygmatyczny w radzieckiej translatoryce można uznać rok 1983 – rok obrony pracy habilitacyjnej L.K. Łatyszewa pt. *Проблема эквивалентности в переводе (Zagadnienia ekwiwalencji w przekładzie)* [Латышев, 1983], w której autor podjął próbę stworzenia ogólnej teorii (modelu) przekładu. Poza pojęciem bariery lingwoetnicznej zaproponował translatoryczną klasyfikację tekstów opartą na kryterium zbioru cech inwariantywnych, uwzględniając w tym teksty specjalistyczne (naukowe, techniczne, prawno-prawnicze) [28-29]. Jednak najciekawsze z wybranej perspektywy wydaje się wprowadzenie zasady umotywowania transformacji translatorycznych (która stała się dobrym narzędziem oceny przekładu) i pojęcia optymalności dokonanego wyboru. Optymalność ustalana jest na podstawie już wspomnianych inwariantywnych cech tłumaczonego tekstu [17].

W teorii Łatyszewa wyraźnie widoczne były cechy paradygmatu tekstowo-czynnościowego: w jej centrum znajdowały się teksty w całej ich różnorodności, stworzone w różnych językach, zanurzone w różnych kulturach, tworzone i odbierane przez różniących się od siebie nadawców i odbiorców. Zadaniem tłumacza było wyeliminowanie sprzeczności, przy czym chodziło o zniwelowanie motywowane i optymalne, zależne od wielu zmiennych. Łatyszew oderwał teorię od tradycji badania tekstów literackich, ukierunkował ją na praktykę – działalność tłumacza (wybory translatorskie) i utorował drogę tekstowo-czynnościowemu paradygmatowi w radzieckiej (a niebawem już i rosyjskiej) translatoryce.

Wyrazem nowego – tekstocentrycznego – stanowiska, zgodnego z aktualnymi wówczas (i teraz) w przekładoznawstwie światowym tendencjami, stała się pionierska praca rosyjskiej badaczki I.S. Aleksiejewej *Введение в переводоведение (Wstęp do translatoryki)* [2004]. Pojawiło się w niej wyraźnie wyartykułowane nowe rozumienie zadań ogólnej teorii przekładu, która powinna m.in. opisywać wymagania dotyczące przekładu różnych typów tekstu oraz tekstów przeznaczonych dla różnych grup odbiorców. Autorka wprowadziła pojęcie translatoryki

tekstowej (zorientowanej na tekst) i zaproponowała definicję przekładu, opierającą się na pojęciach wariantywności i typu tekstu, co niewątpliwie świadczy o przekierunkowaniu w dotychczasowych ramach badawczych. Pojęcie wariantywności (*вариативное пере́выражение, варианты, вариативные ресурсы языка*) współbrzmi w tym ujęciu z postulatami teorii *skopos* o ustalaniu stosunków ekwiwalencji za każdym razem w zależności od ustalanego każdorazowo celu przekładu (warianty ekwiwalencji). Uzależniona od celu przekładu (i również ustalana każdorazowo) funkcja tekstu okazuje się nie czymś wpisanym w tekst raz na zawsze, tylko wartością względną i zmienną. Typ tekstu rozumiany jest jako podstawowy determinant działań tłumacza. Badaczka zaproponowała także własną translatoryczną klasyfikację typów tekstów, której rozwinięcie zostało zawarte w monografii *Текст и перевод. Вопросы теории (Текст и перевод. Зада́ния теоретиче- ские)* [Алексеева, 2008]. Ujmując rzecz ogólnie, praca ta przedstawiała teoretyczne podstawy translatoryki tekstowej, której głównym zadaniem jest stworzenie typologii tekstów (nie lingwistycznej, tylko translatorycznej), umożliwiającej określenie zasad przekładu, istotnych dla tłumaczenia konkretnych tekstów. Dokonując rewizji swoich wcześniejszych poglądów i w oparciu o doświadczenie i dorobek światowej translatoryki, autorka przedstawiła spójną translatoryczną typologię tekstów połączoną ze wskazówkami odnośnie do ich przekładu.

Podsumowując powyższe rozważania, można stwierdzić, że ogólna teoria przekładu w Rosji, a w pewnym momencie również translatoryka specjalistyczna, po pokonaniu ograniczeń związanych z paradygmatem statycznym i oferowanymi przez niego narzędziami, rozwijały się zgodnie z kierunkiem rozwoju translatoryki europejskiej i już na przełomie tysiącleci zapanował w nich paradygmat tekstowo-czynnościowy. Lata 90. XX w. i przełom stuleci, a zwłaszcza pierwsze dziesięciolecie XXI w. w Rosji cechował i nadal cechuje niebywały wzrost zainteresowania przekładem specjalistycznym, związany z zapotrzebowaniem na tłumaczy różnych typów tekstów na rynku pracy, profesjonalizacją zawodu tłumacza i dążeniem szkolnictwa wyższego do zapewnienia odpowiednich specjalności i specjalizacji. Nadal w centrum zainteresowań badaczy rosyjskich pozostaje przekład naukowo-techniczny, mniej uwagi poświęca się zaś przekładowi tekstów prawnych i prawniczych. Opracowania z zakresu przekładu specjalistycznego to najczęściej

podręczniki i poradniki, które niestety jedynie w nieznacznym stopniu korzystają z osiągnięć współczesnej teorii przekładu, eksploatując podejście stylistyczno-gramatyczne w postaci zaproponowanej w latach 60. XX w. Obecny stan rosyjskiej translatoryki specjalistycznej trafnie opisuje M.N. Sznajdman (opinia pochodzi z roku 1982, ale jest wciąż aktualna) w wypowiedzi na temat pomocy dydaktycznych z zakresu przekładu specjalistycznego:

Подобные пособия обычно включают в себя словари терминов из ряда областей науки и техники и анализ лексико-грамматических особенностей специальных текстов, т.е. фактически представляют собой пособия по языку и стилю научно-технической литературы, являясь своего рода лексико-грамматическими справочниками, в которых отсутствует характеристика методов и приемов перевода [Шнайдман, 1982: 204].

Integracja teorii z praktyką staje się zatem kolejnym wyzwaniem stojącym przed rosyjską translatoryką specjalistyczną.

## Bibliografia

- Grucza, F. (1981), „Zagadnienia translatoryki”, w: Grucza, F. (red.) (1981), *Glottodydaktyka a translatoryka. Materiały z IV Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW, Jachranka 3-5 listopada 1976*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 9-29.
- Szczerbowski, T. (2011), *Rosyjskie teorie przekładu literackiego*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków.
- Алексеева, И.С. (2004), *Введение в переводоведение*, АCADEMIA, СПб.
- Алексеева, И.С. (2008a), „Современное состояние теории перевода в России (критический обзор)”, *Вестник Санкт-Петербургского университета*, сер. 9. Вып 1. СПб., s. 26-39.
- Алексеева, И.С. (2008b), *Текст и перевод. Вопросы теории*, Международные отношения, Москва.
- Баранова, О.О. (1982), „Комментарий при обучении научно-техническому переводу”, w: Марчук, Ю.Н. et al. (ред.) (1982), *Тезисы докладов и сообщений „Совершенствование перевода научно-технической литературы и документов”*, ВЦП, Москва, s. 123-124.
- Бархударов, Л.С., Рецкер, Я.И. (1968), *Курс лекций по теории перевода*, Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз им. М. Тореца, Москва.

- Бархударов, Л.С. (1975), *Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода*, Междунар. отношения, Москва.
- Ванников, Ю.В. (1978), „Актуальные задачи теории перевода научной и технической литературы”, w: Герасимов, В.Н. et al. (ред.) (1978), *Всесоюзная конференция „Совершенствование перевода зарубежной научно-технической литературы”. Тезисы докладов и сообщений, 27-29 сентября 1978 г.*, ВЦП, Москва, s. 20-21.
- ГПНТБ СО РАН, „Винити: 60 лет на службе прогрессу”, [online] +<http://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CCkQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.spsl.nsc.ru%2Fdownload%2Fsbo%2FVINITI.ppt&ei=ySgUVeuxEMG6UrCegZAL&usg=AFQjCNFfZflQJCClZr5cF8Zgc7Rl4gNsaA&sig2=F4ajZELkHpeuRShOVFV8nQ> – 10.12.2015.
- Комиссаров, В.Н. (1978), „Задачи лингвистического изучения переводов научно-технических материалов”, w: Герасимов, В.Н. et al. (ред.) (1978), *Всесоюзная конференция „Совершенствование перевода зарубежной научно-технической литературы”. Тезисы докладов и сообщений*, ВЦП, Москва, s. 12-14.
- Комиссаров, В.Н. (1980), *Лингвистика перевода*, Международные отношения, Москва.
- Кудряшова, Л.М., Голубева, С.В. (сост.) (1987), *Организация работы по переводу научно-технической литературы и документов в органах НТИ. Методическое пособие*, ВЦП, Москва.
- Латышев, Л.К. (1983), *Проблема эквивалентности в переводе. Автореферат дис. на соиск. уч. степ. докт. фил. наук*, Москва.
- Морозов, М.М. (1932), *Техника перевода научной и технической литературы с английского языка на русский*, издание Института иностранных языков, Москва.
- Нелюбин, Л.Л., Хухуни, Г.Т. (2006), *Наука о переводе (история и теория с древнейших времен до наших дней): учеб. пособие*, Флинта, Москва.
- Поршнева, Е.Р. (2002), *Базовая лингвистическая подготовка переводчика*, ННГУ им. Н. И. Лобачевского, Н. Новгород.
- Пумпянский, А.Л. (1961), *Чтение и перевод английской научной и технической литературы. Лексика. Грамматика*, Изд-во АН СССР, Москва.
- Пумпянский, А.Л. (1962), *Чтение и перевод английской научной и технической литературы. Лексика. Грамматика. Фонетика*, Изд-во АН СССР, Москва.
- Пумпянский, А.Л. (1965), *Введение в практику перевода научной и технической литературы на английский язык*, Изд-во АН СССР, Москва.

- Рецкер, Я.И. (1934), *Методика технического перевода*, ОНТИ, Москва.
- Рецкер, Я.И. (1950), „О закономерных соответствиях при переводе на родной язык”, *Вопросы теории и методики учебного перевода*, Москва.
- Рецкер, Я.И. (1974), *Перевод и переводческая практика*, Междунар. отношения, Москва.
- Смирнов, И.П. (сост.) (1988), *Методические рекомендации для переводчиков и редакторов научно-технической литературы*, ВЦП, Москва.
- Убин, И.И. „Всероссийский центр переводов, Энциклопедия переводчика”, [online] [http://www.trworkshop.net/wiki/%D0%B2%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9\\_%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80\\_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B2](http://www.trworkshop.net/wiki/%D0%B2%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%B2) – 10.12.2015.
- Федоров, А.В. (1933-1936), *Теория и практика перевода немецкой научной и технической литературы на русский язык*, вып. I-XII, Гос. центр. инт. заочн. обуч. Языкам. – Ин-яз, Москва.
- Федоров, А.В. (1953), *Введение в теорию перевода*, Изд-во лит. на иностр. яз., Москва.
- Федоров А.В. (1983), *Основы общей теории перевода*, Изд-е 4-е, Высшая школа, Москва.
- Швейцер, А.Д. (1973), *Перевод и лингвистика. О газетно-информационном и военно-публицистическом переводе*, Воениздат, Москва.
- Швейцер, А.Д. (1988), *Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты*, Наука, Москва.
- Шнайдман, М.Н. (1982), „Использование грамматико-лексических полей при обучении переводу английской научно-технической литературы”, в: Марчук, Ю.Н. et al. (ред.) (1982), *Всесоюзная конференция „Совершенствование перевода научно-технической литературы и документов”. Тезисы докладов и сообщений*, ВЦП, Москва, s. 201-202.

#### STRESZCZENIE

W artykule przedstawione zostały dzieje translatoryki specjalistycznej w ZSRR i Rosji: opisano kształcenie tłumaczy specjalistycznych, rynek ich pracy oraz rozwój refleksji naukowej na tle rozwoju ogólnej teorii przekładu i zmiany paradygmatów badawczych.

**Słowa kluczowe:** translatoryka specjalistyczna, paradygmat statyczny i dynamiczny

**SUMMARY****Specialized translation theory in USSR and Russia against the background of general translation studies**

In the article the history of specialized translation theory in USSR and Russia is presented. Education system of specialized translators, their employment conditions and market are described and scientific research in the field is analyzed against the background of general translation studies at a time when paradigms were changing.

**Key words:** specialized translation studies, static and dynamic paradigm